

Wstęp

„Języki, kultury i społeczeństwa Afryki w procesie przemian” to raczej słowny emblemat niż temat konferencyjny. Potraktujmy ten tytuł raczej jako zaproszenie do refleksji nad przemianami w samym obszarze wiedzy, który od pół wieku jest przemierzany i badany przez zmieniające się pokolenia afrykanistów – wykładowców i studentów Uniwersytetu Warszawskiego. Obszar niezmierny, po którym poruszają się też inni uczeni, nie tylko ci spod dachu Gmachu Porektorskiego, gdzie zaczęła się warszawska filologia afrykańska. W atmosferze merytorycznych i kalendarzowych retrospekcji oraz planowania strategii dalszego rozwoju afrykanistyki jako kierunku studiów odpowiadającego na nowe wyzwania dostrzeżliśmy i godnie odnotowaliśmy w formie konferencji o powyższym tytule w grudniu 2009 roku nasz skromny, acz okrągły jubileusz – czterdzieści lat od powołania na Uniwersytecie Warszawskim w roku 1969, w ramach Instytutu Orientalistycznego, samodzielnej Katedry Semitystyki i Afrykanistyki, która po kilku przekształceniach dała początek obecnej Katedrze Języków i Kultur Afryki.

Afrykaniści – mimo różnorodności swych metryk pokoleniowych, dyscyplinarnych, specjalizacyjnych, organizacyjnych – stanowią na Uniwersytecie Warszawskim środowisko o wspólnym poczuciu tożsamości. Środowisko niezbyt liczne, ale osmotyczne do wewnątrz i zewnątrz, dość zintegrowane i jednocześnie jak rafa koralowa wrażliwe na zmiany prądów, pływy i toksyczne wycieki. Atol w archipelagu rozmaitych egzotycznych nauk nazywanych po niemiecku *Orchideenfächer*. Borykamy się z tą stygma i z tą *noblesse* – bez Nobla wprawdzie, ale i bez powodu do kompleksów. Wspólnie i w pojedynkę dawaliśmy i dajemy temu wyraz na wiele sposobów: na gruncie dydaktyki, badań, konferencji, publikacji, wspólnego stowarzyszenia naukowego głosimy naszą rację stanu. Dyskusje o akademickiej tożsamości i roli afrykanistyki, zasadności i potrzebie jej uprawiania w formule studiów regionalnych o charakterze wielodyscyplinarnym, pod różnie pojmowanym szyldem „afrykanistyka”, toczyły się także i na polskim gruncie – podobne do tych, w jakie angażowali się nasi koledzy na uczelniach i akademiach Zachodu

oraz samej Afryki, w tym także uczeni z afrykańskiej diaspory.

Obchodzony obecnie na całym świecie jubileusz pięćdziesięciolecia afrykańskiej niepodległości, liczonej symbolicznie od 1960 roku, jest okazją do przeglądu i podsumowań dorobku w naukowym poznawaniu Afryki, trudnego procesu dekolonizacji, stabilizacji, modernizacji. Jest też bodźcem do kontynuowania dyskusji. Potrzebna jest ona nieodświeżeniu. Rosnąca współzależność procesów dokonujących się w różnych regionach naszego globu, a także często budzące sprzeciw koszty cywilizacyjne globalizacji wymagają niszowych ekspertów i ekspertów naszych katedr i laboratoriów badawczych. Autorefleksja, rewidowanie rutynowych schematów i kolein, powinny służyć wypracowywaniu nowatorskich formuł, *modi operandi* w coraz bardziej polinkowanej, ale i konkurującej nauce europejskiej i światowej. Autorefleksja ta ma też cele doraźne i lokalne, szczególnie ze względu na reformy w organizacji toku studiów i ich treści programowych, które powinny odpowiadać potrzebom europejskiego, a nie tylko polskiego rynku pracy.

Zmiany organizacyjnych ram uprawiania na UW afrykanistyki na przestrzeni tego półwiecza w pewnym sensie odzwierciedlały zmiany koncepcji studiów regionalnych, sposobu uprawiania interdyscyplinarności. Reagowano także na zmiany w postrzeganiu problematyki afrykańskiej, jej ważności w polskiej nauce, w naszych relacjach z Afryką. Przed pół wiekiem uruchomiono na UW dwa odrębne cykle, profile i poziomy kształcenia. Jeden to ten nasz: pięcioletnie studia magisterskie jednolite w zakresie afrykanistyki jako kierunek w ramach filologii orientalnej, o dwóch specjalizacjach językowo-regionalnych (hausa i suahili) równoległe do odrębnego kierunku etiopistycznego, będącego wówczas główną specjalnością ówczesnej Katedry Semitystyki. Katedrę założył i kierował nią w latach 1950-1969 etiopista profesor Stefan Strelcyn. Pierwszy oficjalny nabór studentów na afrykanistykę przeprowadzono w roku akademickim 1962/63, ale już trzy lata wcześniej zaczęto wykładać języki hausa (dr Nina Pilszczikowa) i suahili (mgr Rajmund Ohly). Kierunek ten przetrwał rozmaite reformy, etiopistyka stała się częścią afrykanistyki, studia są obecnie dwustopniowe – „po bolońsku”. Regularnie przyjmowani są też doktoranci. Orientalistyczna „szkoła afrykani-

styczna” Uniwersytetu Warszawskiego jest jedynym w Polsce kierunkiem studiów prowadzonym pod nazwą afrykanistyka. Utrzymane zostały specjalizacje językowo-regionalne: etiopistyczna (język amharski), hausanistyczna i suahilistyczna. Wyraża to ideę założycielską naszej filologii, by skupić się na badaniu społeczeństw o rozwiniętej kulturze piśmienniczej, skoro absolwent afrykanistyki powinien umieć pracować na źródłach pisanych i ustnych.

Głównymi naszymi dyscyplinami badawczymi są językoznawstwo i literaturoznawstwo. W dydaktyce i w badaniach uwzględniane są także inne obszary Afryki: między innymi pankontynentalny wymiar mają wykłady prof. dr hab. Stanisława Piłaszewicza „Religie Afryki” oraz „Islam w Afryce”, a także zajęcia dr hab. Janusza Krzywickiego – profesora literatur afrykańskich tworzonych w języku angielskim i francuskim.

Drugą możliwością studiowania afrykanistyki były w latach sześćdziesiątych i siedemdziesiątych XX wieku poddyplomowe dwuletnie studia prowadzone przez międzywydziałowe Studium Afrykanistyczne¹ jako swego rodzaju przysposobienie dla przyszłych ekspertów z różnych dziedzin, którzy mieliby podjąć pracę na kontynencie afrykańskim bądź w krajowych instytucjach współpracujących z Afryką. Studium Afrykanistyczne również powstało pod kierownictwem profesora Stefana Strelcyna i placówki ściśle ze sobą współpracowały.

Różne są więc metryki urodzenia różnych naszych afrykanistyk, różne konteksty. Czterdziestolecie powstania odrębnej Katedry z Afryką w herbie było na pewno istotnym etapem rekonsolidacji instytucjonalnej i usamodzielniania się afrykanistyki, ale też narodziny te nastąpiły zaraz po tym, gdy z powodu atmosfery zatrutej brudną polityką na stałą emigrację wyjechało trzech wybitnych uczonych założycieli: prof. Stefan Strelcyn, dr Nina Pilszczikowa, dr Zygmunt Frajzyngier – wszyscy z jednej katedry, reprezentujący trzy różne pokolenia. Dlatego tak ważne było dla nas to, że językoznawca afry-

¹ Przekształcone w Instytut Afrykanistyczny, następnie w Instytut Krajów Rozwijających się, a obecnie działające jako Instytut Studiów Regionalnych i Globalnych, www.ikr.uw.edu.pl.

kanista o światowej sławie, z University of Colorado w Boulder, prof. Zygmunt Frajzyngier, przyjął zaproszenie na obchody czterdziestolecia i wystąpił z wykładem inauguracyjnym sesję. Że mieszkająca w Kanadzie emerytowana już prof. Nina Pilszczikowa-Chodakowa przysłała wzruszający list – dowód serdecznej pamięci. Smutnym cieniem i duchem inspirującym (nie)obecna była na naszej jubileuszowej sesji Profesor Joanna Mantel-Niećko, wieloletni kierownik Zakładu Języków i Kultur Afryki, która zmarła pięć tygodni wcześniej. Tę żalobę bolesną i dorobek naukowy Pani Profesor uczciliśmy wystawą Jej publikacji i chwilą zadumy.

Sesję otworzył Prorektor UW prof. dr hab. Włodzimierz Lengauer, gości powitał także Prodziekan Wydziału Orientalistycznego prof. dr hab. Piotr Taracha. Następnie swoje refleksje i życzenia owocnych obrad wyraziła osobiście Pani Ambasador Federacyjnej Republiki Nigerii w Polsce J. E. Asalina Raymond Mamuno, która była gościem honorowym. Ostatnim mówcą w części otwierającej była prof. dr hab. Nina Pawlak, która przedstawiła cele i kontekst sesji.

Sesję podzielono na dwie części. Pierwsza – o zasięgu międzynarodowym – pokazała tematykę badawczą tych ośrodków i tych naukowców, z którymi polska afrykanistyka utrzymuje ściśle kontakty. Sesję zainaugurował wykład „Contributions of Chadic linguistics to linguistic theory: a sample” wygłoszony przez prof. Zygmunta Frajzyngiera. W tej części sesji referaty przedstawili także: prof. dr hab. Andrzej Zaborski z Uniwersytetu Jagiellońskiego – „Languages of North-Eastern Africa: What is new in the area?” oraz goście z Uniwersytetu w Göteborgu: prof. dr Karsten Legère – „The Role of Language in the Struggle for Independence in Tanzania” i prof. dr Christina Thornell – „The Central African Language Cluster Ukhwejo: Geographic Localization and Linguistic Identification”. Afrykański Uniwersytet Bayero w Kano w Nigerii reprezentował dr. Hafizu Miko Yakasai (doktoryzował się na Uniwersytecie Warszawskim), który wystąpił z referatem „Incantation in Hausa Culture; An Example of Syntactic Reduplication”. Referaty przedstawione podczas sesji w języku angielskim są przedmiotem odrębnej publikacji w czasopiśmie *Studies of the Department of African languages and*

Cultures, nr 44, 2010.

W drugiej części sesji referaty wygłosili pracownicy Katedry Języków i Kultur Afryki. Przedstawili oni wachlarz indywidualnych projektów z zakresu językoznawstwa, literaturoznawstwa, historii oraz nauk społecznych. Niniejsza publikacja stanowi prezentację referatów wygłoszonych w tej drugiej, polskojęzycznej części sesji.

Rozpoczyna ją artykuł Stanisława Piłaszewicza „Poemat ku czci Malama Garby. Synkretyczny charakter elegii z rękopisu IA-SAR/200”, w którym pokazany jest warsztat filologa pracującego nad rękopisami w języku hausa zapisanymi alfabetem arabskim (*ajami*, czyt. adżami). Pieśń pochwalna ku czci nieżyjącego Malama Garby jest materiałem do studiów literaturoznawczych oraz źródłem wiedzy o społeczności muzułmańskiej w diasporze hausańskiej na Złotym Wybrzeżu w XIX w.

Iwona Kraska-Szlenk w artykule „Kiedy do syna mówimy ‘tato’. O odwrotnych formach adresatywnych w suahili” podejmuje tematykę form adresu będących strategią przekazu emocjonalnego, która polega na użyciu terminów pokrewieństwa nieadekwatnych do ich odpowiedników w rzeczywistości pozajęzykowej. Technika odwrotnego adresu w suahili jest tu zilustrowana przykładami z literatury, uwzględniającymi kontekst narracyjny i sytuację, w których opisane zjawisko ma zastosowanie.

Laura Łykowska demonstruje walory dydaktyczne bezpośrednio uczestnictwa w prezentacjach o charakterze kulturowym, które utrwalają nie tylko nawyki językowe, ale także znajomość norm kulturowych. W referacie „Kulturowo-performatywne podejście do nauczania języka na przykładzie języka amharskiego” przedstawia projekt studencki, którego efektem jest nagranie piosenki etiopskiej *Lambadina*.

Nina Pawlak w artykule „Predykaty egzystencjalne. ‘Być’ i ‘nie być’ w językach afrykańskich” omawia osobliwości strukturalne języków afrykańskich, związane z wyrażaniem znaczenia istnienia (w różnych jego odcieniach). Przedstawia wzory konstrukcji egzystencjalnych w języku hausa, który w swym zasobie leksykalnym nie ma czasownikowego odpowiednika ‘być’, a także inne systemowe rozwiązania odpowiadające konstrukcjom wyrażającym znaczenia

egzystencjalne.

Ewa Wołk-Sore prezentuje odrębności kultury etiopskiej na płaszczyźnie komunikacyjnej. W artykule „Wербalne i pozawербalne sposoby wyrażania empatii w języku amharskim” przedstawia usankcjonowane normą kulturową sposoby zachowania, w których przejawia się zrozumienie nastrojów innych osób i współuczestniczenie w odczuwaniu ich stanów, zarówno radosnych, jak i smutnych.

Artykuł Eugeniusza Rzewuskiego „*Disce puer/puella linguam bantam...* Reforma językowej polityki oświatowej w Mozambiku” przedstawia, z perspektywy byłego „insidera” w tym procesie, ewolucję tej polityki w okresie ponad trzydziestu lat pokolonialnych, od wyłączności języka portugalskiego jako języka nauczania do wprowadzenia w tej roli szesnastu języków rodzimych w nauczaniu początkowym. Omawia pedagogiczne sukcesy oraz instytucjonalne i kadrowe niedostatki reformy.

Tematem artykułu Hanny Rubinkowskiej są książki wydane w Etiopii w czasach Cesarstwa w XX wieku. Autorka nie omawia jednak ich treści, lecz skupia się na walorach graficznych i tych elementach dekoracyjnych, które służą legitymizacji władzy cesarza Hajle Syllasje. Artykuł „Przekaz poza słowem. Rola fotografii w etiopskich książkach z epoki Cesarstwa” analizuje aspekty stylu i formy artystycznej zdjęć, które służą celom wizerunkowym w określonej epoce historycznej.

Izabela Will w artykule „Kannywood – o specyfice kina hausńskiego” nawiązuje do zjawiska kultury masowej, jakim jest film w języku hausa, produkowany głównie na potrzeby odbiorcy indywidualnego w nigeryjskim mieście Kano (znanym jako rynek filmowy pod nazwą Kannywood). Przedstawia czynniki mające wpływ na popularność tej formy rozrywki w muzułmańskim społeczeństwie Nigerii oraz omawia źródła inspiracji artystycznej filmów hausńskich i ich nowe treści kulturowe.

Sesji naukowej towarzyszyły plakatowe prezentacje aktualnie prowadzonych prac studentów i doktorantów Katedry. Nie było możliwe podczas jednodniowej plenarnej sesji, by miały one formę referatów. Wyrazem zainteresowań młodego pokolenia afrykanistów są

następujące tematy zaprezentowanych projektów badawczych:

Miłoslawa Stępień – „*Prawda i pojednanie* w angielskojęzycznych powieściach południowoafrykańskich” (praca doktorska, promotor prof. Janusz Krzywicki)

Magdalena Olejarnik – „Complex Predicates in Swahili. An LFG Approach” (praca doktorska, współpromotorstwo: prof. Nina Pawlak, prof. Miriam Butt)

Bartosz Kurzyca – „Iambic Templates in Hausa Morphology: the Case of Noun Plurals” (praca magisterska, współpromotorstwo prof. Nina Pawlak, dr hab. Iwona Kraska-Szlenk)

Mariusz Kraśniewski – „Obraz niewolnictwa w piśmiennictwie Hausa i relacjach podróżników” (praca doktorska, promotor prof. dr hab. Stanisław Piłaszewicz)

Marcin Krawczuk – „Etiopska wersja żywotu św. Rypsymy: wstęp, edycja krytyczna, tłumaczenie” (praca doktorska, promotor prof. Witold Witakowski)

Wszystkie wyszczególnione wyżej tematy dobrze ilustrują dużą rozpiętość dyscyplin, dziedzin i tematów stale obecnych w działalności Katedry, chociaż przegląd ten nie był kompletnym skanem wszystkiego, co kto ma w dorobku i na warsztacie. Nie zamierzaliśmy też podsumowywać podczas tej sesji czterdziestu lat istnienia Katedry jubilatki. Zaprezentowaliśmy się jako placówka badań nad komunikowaniem w Afryce – przede wszystkim komunikowaniem językowym, ale też behawioralnymi, kulturowymi i politycznymi jego stronami. Profil ten ukształtowany jest przez studia z zakresu językoznawstwa, filologii i tekstologii, glottodydaktyki, socjolingwistyki, literaturoznawstwa, religioznawstwa, historii, socjologii – które stanowią naszą tradycję. Niech ta skromna rocznicowa publikacja będzie też wyrazem pamięci o naszych nieobecnych już Mistrzach i Kolegach.

Nina Pawlak i Eugeniusz Rzewuski